

Η βελτιωμένη επανέκδοση του «Χρονικού της τέχνης» του Ερνστ Γκόμπριτς του μεγαλύτερου εκλαϊκευτή της εξέλιξης των καλλιτεχνικών κινημάτων. Γράφει ο ΝΙΚΟΣ ΔΑΣΚΑΛΟΘΑΝΑΣΗΣ

Το παραμύθι του Βιεννέζου

Η ιστορία μοιάζει λίγο με παραμύθι. Οι αδελφοί Warburg, ο Aby (1866-1929) και ο Max, κληρονόμησαν μια τεράστια περιουσία από τον τραπεζίτη πατέρα τους. Ο Aby παραχώρησε τα κληρονομικά του δικαιώματα αντί «πινακίου φακής»: ζήτησε απλώς από τον Max να του αγοράσει όσα βιβλία ήθελε! Ετσι λοιπόν – σύμφωνα με τον «μύθο» – δημιουργήθηκε στο Αμβούργο ο πρώτος πυρήνας της περίφημης Βιβλιοθήκης Warburg με την οποία συνδέθηκε το ομώνυμο ερευνητικό ινστιτούτο. Ο Aby – προτού βυθιστεί, στο τέλος της ζωής του, στην τρέλα – έγινε ο πρωτοπόρος εισηγητής της εικονολογίας, μιας ερμηνευτικής προσέγγισης που επιχειρεί να αποκρυπτογραφήσει τις ιστορικά καθορισμένες αλληγορίες, τις οποίες εμπεριέχουν τα έργα τέχνης. Και ο σπόρος που έσπειρε, υπήρξε γόνιμος. Στο Ινστιτούτο Warburg δίδαξαν προσωπικότητες όπως ο νεοκαντιανός φιλόσοφος Ernst Cassirer και ο επιφανέστερος των εικονολόγων Erwin Panofsky. Με αυτόν τον κύκλο συνδέθηκε ένας νεαρός Εβραίος που γεννήθηκε στη Βιέννη το 1909, ο Ernst Gombrich. Και όταν – «διά τον φόβον» όχι βεβαίως των Ιουδαίων, αλλά των Αρίων – το Ινστιτούτο μεταφέρθηκε το 1933 στην Αγγλία και ενσωματώθηκε στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, ο Gombrich ακολούθησε την ίδια πορεία. Υπήρξε μάλιστα διευθυντής του Ινστιτούτου για δύο, περίπου, δεκαετίες (1959-1976).

E.H. Gombrich

Το χρονικό της τέχνης
Μετάφραση Λίνα Κάσδαγλη, Εκδόσεις Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, 1998, σελ. 687, τιμή 11.000 δρχ.

Όταν ο Gombrich δημοσίευσε για πρώτη φορά, το 1950, το *Χρονικό της τέχνης*, είχε ήδη αφομοιώσει τη διπλή κληρονομιά που καθόρισε συνολικά το έργο του. Η δυνατότητά του να εκλαϊκεύει βασίζεται όχι μόνο στη βαθιά γνώση της εξέλιξης των καλλιτεχνικών κινημάτων, αλλά και – κυρίως – στην απόπειρα κατανόησης των διαδικασιών, οι οποίες ορίζουν την ίδια την καλλιτεχνική δημιουργία. Ο Gombrich σε αυτό το σημείο συνδυάζει την εικονολογική ερμηνευτική παράδοση με το έντονο ενδιαφέρον του για τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος προχωρεί στη σύνθετη ψυχολογική διαδικασία πρόσληψης του αισθητού κόσμου. «Για μας τους Βιεννέζους, η ψυχολογία υπήρξε *Alma Mater*», γράφει κάπου το 1984. Κορυφαίο έργο του προς αυτή την κατεύθυνση πρέπει να θεωρηθεί το *Τέχνη και ψευδαίσθηση* (ελληνικά στις εκδόσεις Νεφέλη, 1995) που πρωτοκυκλοφόρησε το 1960. Το *Χρονικό της τέχνης*, ωστόσο, είναι αναμφίβολα το γνωστότερο και εμπορικότερο βιβλίο του.

Μεταφρασμένο σε δεκάδες γλώσσες, έχει ως σήμερα γνωρίσει 24 ανατυπώσεις και 16 εκδόσεις. Στην πιο πρόσφατη, αυτή του 1995, βασίζεται και η δεύτερη ελληνική έκδοση. Η πρώτη κυκλοφόρησε το 1989 με τίτλο

Ιστορία της τέχνης. Η δυσκολία της απόδοσης του πρωτοτύπου, *The Story of Art*, είναι ενδεικτική του περιεχομένου του βιβλίου. Ο Gombrich, επιδιώκοντας να αφηγηθεί τη «μυθιστορία της τέχνης», κατανέμει την ύλη του σε 28 κεφάλαια, τα οποία τιτλοφορεί όχι με βάση ιστορικούς ή ιστορικοκαλλιτεχνικούς όρους (π.χ. Αρχαιότητα, Μπαρόκ κλπ.), αλλά σύμφωνα με κάποιο χαρακτηριστικό που ο ίδιος θεωρεί πως κυριαρχεί σε μια ορισμένη περίοδο. Ετσι, για παράδειγμα, ο Μανιερισμός παρουσιάζεται στο κεφάλαιο με τίτλο «Κρίση στην τέχνη», ενώ το Ροκοκό εντάσσεται στο κεφάλαιο που τιτλοφορείται «Η εποχή του Λόγου». Η κατάταξη αυτή, αν και δεν κάνει εκ των προτέρων φανερή τη διαδοχή των καλλιτεχνικών κινημάτων, ευνοεί τη συνολικότερη προσέγγιση. Ετσι, για παράδειγμα, το Ισλάμ και η Κίνα ή η τέχνη των Βουδιστών και των Ρωμαίων παρουσιάζονται παράλληλα. Αυτή η, ηθελημένη, ευρεία οπτική – που δίνει έμφαση περισσότερο στα ίδια τα καλλιτεχνικά προβλήματα και λιγότερο στις συνθήκες υπό τις οποίες εμφανίζονται – χαρίζει αναμφίβολα στο βιβλίο του Gombrich την ιδιαίτερη

Ο Ερνστ Γκόμπριτς

योगηεία του και το έχει καταστήσει τόσο δημοφιλές. Επιπλέον το ύψος γραφής, απαλλαγμένο από κάθε

λόγιο τόνο, είναι απλό και σαφές, ενώ η παρουσία του συγγραφέα-αφηγητή συντροφεύει μονίμως τον αναγνώστη, με τον οποίο φαίνεται να συντηρείται ένας διαρκής διάλογος.

Ο Gombrich θίγει με ουσιαστικό τρόπο αρκετά σύνθετα ζητήματα στα οποία – ορθά – δεν επιχειρεί να απαντήσει διεξοδικά αλλά, κυρίως, να στρέψει προς αυτά την προσοχή μας. Ας μην ξεχνάμε πως το *Χρονικό της τέχνης* απευθύνεται κατ' αρχήν σε αναγνώστες ηλικίας 16 ως 20 ετών ή σε όσους η εμπειρία τους από τον χώρο της τέχνης δεν ξεπερνά αυτό το στάδιο. Και θα είναι πράγματι ευτύχημα όσοι έχουν ένα τέτοιο ενδιαφέρον για τα καλλιτεχνικά φαινόμενα να εισαχθούν από τον Gombrich στον συχνά περιπλοκό κόσμο της τέχνης. Και τούτο, επειδή ο συγγραφέας προτείνει μια εύληπτη και «ανοικτή» αφήγηση, επιχειρώντας να αποφύγει τις σαφείς αξιολογικές κρίσεις και τον Δυτικοκεντρισμό.

Θα λέγαμε ωστόσο πως ο θαυμασμός του Gombrich για την τέχνη της Αναγέννησης – κατ'εξοχήν πε-

ρίοδο μελέτης του κύκλου του Warburg – υποφώσκει πάντοτε. Το γεγονός αυτό είναι μάλλον αναπόφευκτο για κάποιον που επί σειρά ετών δίδαξε στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου Ιστορία της Κλασικής Παράδοσης. Με αυτήν την έννοια ίσως δεν βρίσκει όλους σύμφωνους το γεγονός πως, για παράδειγμα, στον μινωικό πολιτισμό – σε ένα πλούσια εικονογραφημένο κεφάλαιο 18 σελίδων – αφιερώνονται περίπου τρεις γραμμές και καμιά εικόνα (ο ίδιος ο Gombrich νιώθει την ανάγκη να απολογηθεί γι' αυτό στο τελευταίο υποκεφάλαιο του βιβλίου του) ή πως η αφήγηση σταματά ουσιαστικά στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας. Πρέπει εδώ να παραδεχθούμε πως η επιλογή της ύλης και της εικονογραφίας ενός τέτοιου εγχειριδίου αποτελεί ένα ακανθώδες ζήτημα. Και ο Gombrich το αντιμετωπίζει με συνέπεια, γνώση και σύνεση. Μια ανεπαίσθητη – και, ίσως, δικαιολογημένη – έπαρση κάποιου που νιώθει πως ο χρόνος τον δικαίωσε χαρακτηρίζει ορισμένους προλόγους των πιο πρόσφατων εκδόσεων και κάποια καταληκτικά σχόλια. Πλήρως αναγνωρισμένος θεσμικά (με σειρά διακρίσεων και τίτλων μεταξύ των οποίων και αυτός του Sir), ο Gombrich παραμένει στα 90 του σχεδόν χρόνια, πάντοτε δραστήριος (σχετικά πρόσφατα επιμελήθηκε έκθεση με θέμα «Η σκιά στην τέχνη»).

Εδώ θα πρέπει να παρατηρήσουμε και κάτι ακόμη. Χρειάστηκε περίπου μισός αιώνας και 16 εκδόσεις ενός βιβλίου με παγκόσμια επιτυχία, που προέρχεται από διεθνούς εμβέλειας οίκο, για να ικανοποιηθεί πλήρως μία από τις βασικές απαιτήσεις του Gombrich: η ύλη έχει τώρα οργανωθεί με τέτοιο τρόπο ώστε ο αναγνώστης να μην αναγκάζεται να γυρίσει σελίδα με σκοπό να προσεγγίσει εικόνα και κείμενο. Ο ίδιος χρόνος απαιτήθηκε για να διορθωθούν λάθη – επουσιώδη μιν, υπαρκτά δε –, όπως, για παράδειγμα, η απόδοση της σωστής εθνικότητας στον ζωγράφο Antoine Watteau (σ. 454) που ως και την έκδοση του 1989 εμφανιζόταν ως Βέλγος (σ. 357). Σε ό,τι αφορά την ελληνική έκδοση θα πρέπει να σημειωθεί πως το κείμενο έχει ενοποιηθεί μεταφραστικά (την καλή μετάφραση υπογράφει τώρα, αντί των τεσσάρων συνολικά μεταφραστών και επιμελητών, η Λίνα Κάσδαγλη), ενώ η μορφή του βιβλίου είναι εμφανώς βελτιωμένη. Και τούτο όχι μόνο επειδή ακολουθείται πιστά η αναθεωρημένη και επαυξημένη 16η έκδοση. Η μεγάλη διαφορά έγκειται στην εκτύπωση των εγχρωμών εικόνων, ένα σημείο στο οποίο έπαυσε η πρώτη ελληνική έκδοση.

Αν τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες τον πολιτιστικό ορίζοντα της Ευρώπης γονιμοποίησε η διαρκής κυκλοφορία ανθρώπων και ιδεών – ας μην ξεχνάμε πως το *Χρονικό της τέχνης* γράφτηκε από Εβραίο που γεννήθηκε στη Βιέννη και εκδόθηκε στο Λονδίνο από τον Bela Horowitz, τον Αυστριακό ιδρυτή του Phaidon Press – στην εποχή της θρυλούμενης παγκοσμιοποίησης, κυρίαρχη μοιάζει η κυκλοφορία των εμπορευμάτων: το βιβλίο που κρατά στα χέρια του ο Έλληνας αναγνώστης έχει τυπωθεί στη Σιγκαπούρη.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΑΡΗΣ ΦΑΚΙΝΟΣ

Το όνειρο του πρωτομάστορα Νικήτα

Μυθιστόρημα

Στα 1779, σε μια ορεινή περιοχή της δυτικής Μακεδονίας, ο μεγάλος Ηπειρώτης πρωτομάστορας Νικήτας Τσιάντας συγκεντρώνει γύρω του τους καλύτερους χτίστες της Ελλάδας και καταπιάνεται να γεφυρώσει τη μεγαλύτερη και πιο επικίνδυνη χαράδρα που υπάρχει στα Βαλκάνια. Αν το παράτολμο εγχείρημα πετύχει, ο νέος δρόμος που θ' ανοίξει θα φέρει την τουρκοκρατούμενη Ελλάδα «πιο κοντά» στην Ευρώπη, στη Δύση και στα «φώτα» της, στις ιδέες που κρουφοστοιμάζουν τη Γαλλική Επανάσταση, μια «νέα εποχή». Όμως οι καινούριοι δρόμοι δε φέρνουν μόνο ότι κι

ISBN 960-01-2262-7
Σελ. 248, Τιμή 35,00

οποιους περιμένουμε... Το όνειρο του πρωτομάστορα Νικήτα, δεν αρκείται στο να ζωντανεύει το παρελθόν, αλλά θέτει καιρικά ερωτήματα για τον κόσμο του σήμερα, για το αύριο και για το πάντα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ
ΓΡΑΦΕΙΑ: Ζαλόγγου 11, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 330.12.08 – FAX: 382.25.30
www.kastaniotis.com e-mail: info@kastaniotis.com

Ο κ. Νίκος Δασκαλοθανάσης είναι διδάκτωρ της Ιστορίας της Τέχνης